

О. Б. СИТНЕНКО,
аспірант,
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В статті розглядається ряд положень Закону України «Про акціонерні товариства», досліджується регулювання даним актом господарської діяльності акціонерних товариств. Проаналізувавши норми закону, автор акцентує увагу на деяких проблемних питаннях та можливих шляхах їх вирішення.

Ключові слова: акціонерне товариство, господарська діяльність, акціонер; статут.

В статье рассматривается ряд положений Закона Украины «Об акционерных обществах», исследуется регулирование данным актом хозяйственной деятельности акционерных обществ. Проанализировав нормы закона, автор акцентирует внимание на определенных проблемных вопросах и возможных путях их решения.

Ключевые слова: акционерное общество, хозяйственная деятельность, акционер, устав.

The article contains analysis of the provisions of the Law of Ukraine «On joint-stock companies» and describes regulation of their productive economic activity by this normative act. Having analyzed norms of the law, author has pointed out certain problematic issues and possible ways of their solving.

Key words: joint-stock company, economic activities, the shareholder, the charter.

Актуальність даної проблеми зумовлена тим, що прийняття 17 вересня 2008 р. Закону України «Про акціонерні товариства»¹, який набрав чинності 29 квітня 2009 р., стало одним з довгоочікуваних та необхідних кроків на шляху вдосконалення правових засад господарської діяльності акціонерних това-

риств в Україні. Цим законодавчим актом чіткіше, порівняно з попереднім Законом України від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства»², регламентовано організацію управління як самим акціонерним товариством, так і його справами, деталізовано порядок прийняття рішень, які мають істотне значення для здійснюваної товариством господарської діяльності. Окрім того, Законом «Про акціонерні товариства» запроваджено ряд положень, які покликані захистити права та інтереси міноритарних акціонерів, сформувані у них зацікавленість в тому, щоб брати участь в управлінні товариством, контролювати його господарську діяльність задля отримання реальної економічної вигоди (дивідендів).

Зазначений закон містить низку нових положень і понять щодо правових основ, які регулюють господарську діяльність акціонерних товариств та корпоративні відносини. Як показав аналіз, не всі норми цього нормативно-правового акта виявились ефективним регулятором; існує ряд спірних питань та суперечливих положень, однак в цілому даний закон можна вважати якісним, оскільки він увібрав в себе досвід зарубіжної практики, зокрема і в протидії так званим рейдерським захопленням. Варто зазначити, що ще до моменту вступу в дію Закон України «Про акціонерні товариства» викликав чимало дискусій серед науковців-правознавців та практиків. Зокрема, одним з найважливіших питань було: яким чином і на основі якого законодавчого акта після набрання чинності Законом «Про акціонерні товариства» буде регулюватись правовий статус та господарська діяльність вже існуючих акціонерних товариств, а також з якого моменту даний закон стає для них обов'язковим? Немало дискусій викликало питання, чи підлягають застосуванню норми Закону України від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства» до акціонерних товариств, якщо врахувати зміст пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про акціонерні товариства». Зокрема, у цьому пункті зазначено, що до приведення у відповідність із цим Законом закони України, інші нормативно-правові акти діють у частині, що не суперечить цьому Закону. Отже, попри високу якість Закону України «Про акціонерні товариства» в цілому, існує ряд питань, які поки що залишаються не вирішеними. Йдеться, зокрема, про надто високий рівень кворуму голосів, необхідних для прийняття певних рішень, важливих для господарської діяльності акціонерного товариства, нечітке визначення порядку проведення загальних зборів акціонерів у формі заочного голосування, відсутність положення, яке б чітко закріплювало обов'язок акціонерних товариств щодо формування резервного капіталу, та інші. Все це вимагає подальших наукових досліджень з метою вироблення чіткої позиції з відповідного питання, формулювання та обґрунтування певних пропозицій і рекомендацій і, як результат, внесення на основі вивчення та узагальнення практики правозастосування змін і доповнень до Закону України «Про акціонерні товариства».

Щодо вищезгаданого питання про застосування відповідних норм Закону України «Про господарські товариства», а також про їх співвідношення з певними нормами Закону України «Про акціонерні товариства», то, на нашу думку, у даному випадку виник певний дуалізм правового регулювання, пов'язан

ний з перехідним періодом набрання чинності Закону «Про акціонерні товариства». У зв'язку з цим вважаємо, що акціонерні товариства, які вже існували на момент набрання чинності Законом «Про акціонерні товариства», мають право і повинні керуватися статтями 1–49 Закону України «Про господарські товариства», незважаючи на вимоги Прикінцевих та перехідних положень, згідно з яким до приведення у відповідність із цим Законом закони України, інші нормативно-правові акти діють у частині, що не суперечить цьому Закону. Однак не варто зволікати з приведенням статуту акціонерного товариства у відповідність до положень Закону «Про акціонерні товариства», розраховуючи при цьому на швидке проведення змін наприкінці дворічного перехідного періоду. Окрім внесення змін до статуту до 30 квітня 2011 р., тобто через два роки з дня набрання чинності Закону «Про акціонерні товариства», вже до 29 жовтня 2010 р. акції товариств повинні існувати виключно в бездокументарній формі, на чому наголошує норма частини 2 ст. 20 Закону. Щодо товариств з кількістю акціонерів більше 100 осіб (публічні акціонерні товариства), то відповідно до вимог частини 1 ст. 24 Закону вони зобов'язані пройти процедуру лістингу і залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Така процедура потребує проведення значного обсягу роботи, значних часових та матеріальних витрат. Тому будь-які зволікання з приведенням статуту акціонерного товариства у відповідність до положень нововведеного законодавства в результаті може призвести до негативних наслідків, у тому числі в господарській діяльності товариства.

Необхідно зазначити, що в Законі України «Про акціонерні товариства» збільшено кількість питань, рішення по яких приймається на загальних зборах акціонерів товариства кваліфікованою більшістю, яка вираховується не від кількості голосів присутніх на зборах, а від загальної кількості членів товариства. Зокрема, відповідно до ст. 33, 42 Закону «Про акціонерні товариства» рішення про внесення змін до статуту, анулювання викуплених акцій, зміну типу товариства, розміщення акцій, збільшення (зменшення) статутного капіталу, виділ, припинення, ліквідацію товариства та деякі інші питання приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості. Таке нововведення, на наш погляд, є позитивним, оскільки питання, що вирішуються таким чином, істотно впливають на господарську діяльність акціонерних товариств або взагалі її припиняють, а тому потребують певної однозначності при прийнятті рішень. Однак передбачена Законом висока межа необхідної згуртованості акціонерів на практиці можлива лише в перспективі. Зважаючи на реалії останніх років, спостерігається ігнорування права акціонерів, які володіють невеликою кількістю акцій (міноритарні акціонери), масова невивплата дивідендів, що часто є одним з головних інтересів міноритаріїв. На жаль, серед міноритарних акціонерів сформувалась певна байдужість та апатія з їх боку до справ акціонерних товариств, низька явка на загальні збори акціонерів. Тому вести мову про прийняття рішень такою кваліфікованою більшістю голосів, на наш погляд, поки що зарано, оскільки 75% голосів акціонерів від загальної кількості акціонерів рідко коли взагалі беруть участь у загальних зборах. А це, відповідно, може певним чином «па-

ралізувати» управління і взагалі діяльність акціонерних товариств через затягування або й взагалі неможливість прийняття важливих рішень, зокрема, внесення змін до статуту, збільшення статутного капіталу товариства тощо. З огляду на дані обставини необхідним є зниження рівня даної кваліфікованої більшості голосів на певний час, який би забезпечив можливість своєрідного «примирення» мажоритарних та міноритарних акціонерів, сформував у останніх активність та зацікавленість в управлінні акціонерним товариством. Тим більше, що Законом «Про акціонерні товариства» права та інтереси міноритаріїв більш деталізовано, розширено і захищено.

Не зовсім чітко в Законі «Про акціонерні товариства» визначено порядок проведення загальних зборів акціонерів у формі заочного голосування. Так, статтею 48 Закону встановлено, що у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства з кількістю акціонерів не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення шляхом опитування. У такому разі проект рішення або питання для голосування надсилається акціонерам – власникам голосуючих акцій, які повинні в письмовій формі сповістити щодо нього свою думку. Протягом 10 днів з дати одержання повідомлення від останнього акціонера – власника голосуючих акцій всі акціонери – власники голосуючих акцій повинні бути в письмовій формі проінформовані головою зборів про прийняте рішення. Рішення вважається прийнятим у разі, якщо за нього проголосували всі акціонери – власники голосуючих акцій. Однак в даному випадку не передбачений термін для надання відповіді щодо запропонованого проекту рішення або питання для голосування. Таким чином, навіть один несумлінний акціонер зможе через якісь особисті суб'єктивні інтереси затягувати процес прийняття рішень, важливих для господарської діяльності акціонерного товариства.

Необхідно було б чіткіше сформулювати дану норму, наприклад, зазначити про позитивне або, навпаки, негативне голосування акціонером стосовно запропонованого рішення в разі неотримання від нього відповідного письмового сповіщення протягом 10 днів з дня отримання ним проекту рішення чи питання для голосування. Тому з метою уникнення різного роду перешкод у здійсненні господарської діяльності акціонерним товариством, а також при розробці та затвердженні його статуту необхідно детально описувати порядок проведення загальних зборів у формі заочного голосування.

Додаткового врегулювання потребує і ст. 19 Закону «Про акціонерні товариства», яка встановлює для товариств диспозитивну норму щодо формування резервного капіталу, зокрема норму про те, що акціонерне товариство має право формувати резервний капітал у розмірі не менш ніж 15% в статутного капіталу, якщо інше не визначено статутом товариства. Закон, по суті, дозволяє взагалі відмовитися в статуті товариства від формування резервного капіталу. Згідно з цією статтею він передбачений для покриття збитків товариства, а також для збільшення статутного капіталу, виплати дивідендів за привілейованими акціями, погашення заборгованості у разі ліквідації товариства тощо, тобто виконує своєрідну страхову функцію. Відмова від створення резервного капіталу акціонерного товариства зменшує ймовірність або й взагалі унеможливорює виплату дивідендів власникам привілейованих акцій, на

що спрямований абзац 2 частини 2 ст. 30 Закону «Про акціонерні товариства». Ним передбачено, що у разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства.

Позитивним чином на захист прав та інтересів акціонерів – власників невеликої кількості акцій вплинуло положення ст. 68 Закону «Про акціонерні товариства», згідно з яким кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах і голосував проти прийняття загальними зборами рішення про: злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства, зміну його типу з публічного на приватне; вчинення товариством значного правочину; зміну розміру статутного капіталу.

Акціонери – власники привілейованих акцій наділені таким же правом, якщо вони голосували проти рішення про: а) внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства; б) розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства. Отже, при прийнятті акціонерним товариством (мажоритарними акціонерами) вищевказаних рішень, які негативно впливають чи можуть вплинути на інтереси міноритарних акціонерів, зокрема знецінити належні їм акції, змінити черговість виплати дивідендів за привілейованими акціями, акціонер має право вимагати у товариства викупу належних йому акцій за ціною, що визначається згідно зі ст. 69 Закону і гарантує її на тому рівні, який існував до моменту повідомлення про скликання загальних зборів, на яких було прийнято рішення, яке, на думку акціонера, порушує його інтереси і стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій. Раніше міноритарні акціонери ставали власниками знецінених акцій і залишалися без прибутку (дивідендів) в результаті прийнятих мажоритарниками рішень. Взагалі, порівняно із законодавством, яке до цього регулювало корпоративні відносини, Закон «Про акціонерні товариства» зробив істотний внесок у забезпечення захисту прав та інтересів акціонерів – власників невеликої кількості акцій товариства. В свою чергу це формуватиме у них заінтересованість в стабільній та результативній господарській діяльності акціонерних товариств.

Норми ст. 70 Закону «Про акціонерні товариства» надають акціонерам право безпосередньо впливати на здійснення товариством господарської діяльності при вчиненні значних правочинів, встановивши при цьому відповідну градацію їх вартості. Залежно від суми правочину, який планується вчинити, розрізняються й способи прийняття акціонерами відповідного рішення про це. Наприклад, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25%, але менша ніж 50% вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, то рішення про

його вчинення приймається на загальних зборах простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах і є власниками голосуючих із цього питання акцій. Рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, приймається також на загальних зборах, але вже трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості.

Таким чином, нормою даної статті запроваджено кваліфіковану більшість при прийнятті рішень в розмірі 75% голосів від загальної кількості акціонерів. Як і у випадках, зазначених вище, вважаємо, що запровадження такої кваліфікованої більшості є позитивним чинником, який дозволить зробити господарську діяльність акціонерних товариств більш контрольованою, але передчасним. Все ж таки існує необхідність пониження рівня такої більшості як із-за низької активності міноритарних акціонерів щодо участі у зборах акціонерів, так і через низку інших причин. Наприклад, при необхідності залучення товариством значних фінансових ресурсів, отримання коштів у кредит під заставу (іпотеку) майна, сума яких буде перевищувати 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, обов'язковим буде прийняття рішення про схвалення такого значного правочину 75 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості. В акціонерних товариствах з великою кількістю міноритарних акціонерів не завжди можна спостерігати таку явку. Внаслідок цього проект рішення може залишитися не розглянутим, а укладення кредитного договору відкладеним на невизначений строк. У зв'язку з цим виникатиме необхідність скликання повторних загальних зборів акціонерів, що, в свою чергу, тягне за собою додаткові фінансові витрати. Окрім того, ухвалення рішення про вчинення такого значного правочину може блокуватись міноритарними акціонерами із-за низької правової та фінансової культури, необізнаності в особливостях здійснення господарської діяльності акціонерних товариств та низки інших проблем, що виникають при операціях з великими сумами коштів або в разі необхідності передачі майна в заставу (іпотеку).

Отже, прийняття Закону «Про акціонерні товариства» в цілому можна охарактеризувати як позитивний та необхідний крок на шляху до чіткішого врегулювання корпоративних відносин, а також господарської діяльності акціонерних товариств. Цим законодавчим актом закріплено й деталізовано велику кількість положень, які давно потребували і забезпечать захист прав та інтересів акціонерів – власників невеликої кількості акцій, запроваджено норми, що встановлюють перешкоди на шляху до так званих рейдерських захоплень акціонерних товариств. Низка положень Закону робить господарську діяльність акціонерних товариств прозорішою для міноритаріїв, надає їм більше прав щодо безпосереднього управління та контролю за такою діяльністю. Водночас Закон запровадив низку загальних норм, які потребують більшої конкретизації, можливого перегляду та змін. Багато питань і досі залишаються відкритими і потребують проведення подальших наукових досліджень (наприклад, чи правомірним залишається існування відкритих і за-

критих акціонерних товариств, якщо відповідно до ст. 152 Цивільного кодексу України³ передбачений поділ товариств на публічні та приватні без будь-якого застереження про дворічний перехідний період; чи зберігається за акціонерами закритих акціонерних товариств переважне право на придбання акцій, оскільки Прикінцевими та перехідними положеннями Закону «Про акціонерні товариства» виключено з Господарського кодексу України⁴ статтю 81).

1. Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50 – 51. – Ст. 384. **2.** Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682. **3.** Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 40–44. – Ст. 356. **4.** Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, № 21–21. – Ст. 144.